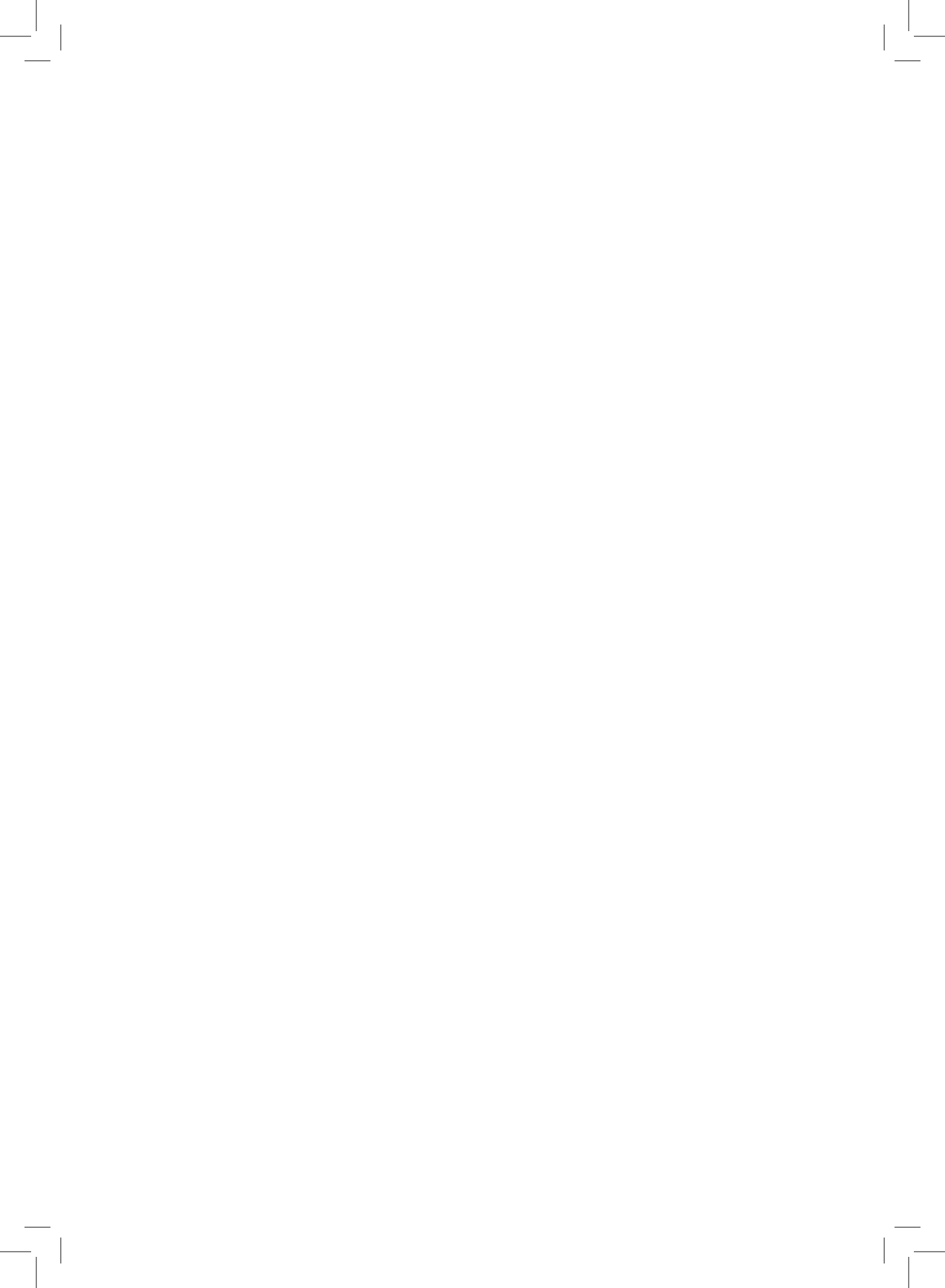

Metszéspontok

Tanulmányok a középkorról és a kora újkorról

CONFERENTIA DEBRECENIENSIS DOCTORANDORUM IUVENUM

Metszéspontok

Tanulmányok a középkorról és a kora újkorról

A Conferentia Debreceniensis Doctorandorum Iuvenum (2021. október 15–16.)
doktorandusz konferencián elhangzott előadások anyaga

Szerkesztők

Véber Zoltán | Virágh Ágnes

2023, Debrecen

Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

© 2023, Debrecen

A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola kiadványa.

Metszéspontok. Tanulmányok a középkorról és a kora újkorról

A Conferentia Debreceniensis Doctorandorum Iuvenum (2021. október 15–16.)
doktorandusz konferencián elhangzott előadások anyaga

Ez a kiadvány szerzői jogvédelem alatt áll. Minden jog fenntartva, beleértve a mű kiadásának, sokszorosításának, terjesztésének és fordításának jogát is. A kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül a mű vagy annak része semmilyen formában sem reprodukálható, nem sokszorosítható és nem terjeszthető, ideértve az elektronikus rendszerek felhasználásával történő feldolgozást és az azokban való tárolást, illetve az azokkal történő sokszorosítást és terjesztést.

Szerzők: © Baráth Dóra, Basem Gabra, Boldizsár Gábor, Derzsényi Dávid, Kerekes Endre László, Majláthné Sipos Csilla, Gharz-Aldin Mohanad, Molnár Attila, Rénes Balázs, Cihan Şimşek, Véber Zoltán, Virágh Ágnes

Szerkesztők: © Véber Zoltán, Virágh Ágnes

A tanulmányokat lektorálták: Bárány Attila Pál, Bozzay Réka, F. Romhányi Beatrix, Gulyás László Szabolcs, Györkös Attila, Papp Klára, Tóth Orsolya

A kötetet lektorálták: Bárány Attila Pál, Papp Klára, Püski Levente

Az idegen nyelvű tanulmányokat lektorálta: Bacsa Balázs Antal

ISBN: 978-963-490-532-5

E-ISBN: 978-963-490-533-2

Felelős kiadó: Bárány Attila Pál

Tördelés: Véber Zoltán

Tipográfia, borítókép: Virágh Ágnes

Borítókép alapja: <https://pixabay.com/illustrations/background-wallpaper-pattern-design-1072755/>

Jogok:

Megoszthatod.

Korlátozások:

Attribution. Non Commercial. No Derivative Works (CC-BY-NC-ND-4.0) Nevezd meg! Ne add el! Ne változtasd! Nem szabad licenc.

Tartalomjegyzék / Table of contents

<i>Ábrák jegyzéke / List of figures</i>	i
<i>Táblázatok jegyzéke / List of tables</i>	ii
<i>Térképek jegyzéke / List of maps</i>	iv
<i>Rövidítések jegyzéke / List of abbreviations</i>	v
<i>Idegen nevek átírása / Transcription of foreign names</i>	vii
<i>Közreműködők jegyzéke / List of contributors</i>	viii
Előszó / Preface	1
VÉBER ZOLTÁN – VIRÁGH ÁGNES	
I. Rész / Part I	
Középkor / The Middle Ages	
1 Coptic defensive architecture in Roman and mediavel times	3
BASEM GABRA	
2 Sertéstized és makkoltatás a középkori Felső-Tisza-vidéken	23
MAJLÁTHNÉ SIPOS CSILLA	
3 A szalhadi vár a középkorban	41
G HARZ-ALDIN MOHANAD	

- 4 Political Etiquette and Symbolism of Mounted Pastoral
Nomadic State Formation through the Examples of
Volga Bulgars and Khazar Khanates** 61
CIHAN ŞİMŞEK
- 5 A fekete-tengeri Kilia magyar vonatkozásai
Luxemburgi Zsigmond és Hunyadi János korában** 69
VÉBER ZOLTÁN
- 6 Bölcs Róbert nápolyi király „büntudata”** 90
VIRÁGH ÁGNES

II. Rész / Part II

Kora újkor / The Early Modern Period

- 7 Angol követi hálózat a Német-római Birodalomban
1541 és 1547 között** 120
BARÁTH DÓRA
- 8 Sárospatak a Rákócziak kezén: Sárospatak számadásai
az 1619–20-as évekből** 137
BOLDIZSÁR GÁBOR
- 9 Rómától Kínáig: a keleti nyitás a 17. századi humanizmusban.
Isaac Vossius komparatív, pszeudo-kvantitatív módszerei
és urbanisztikai, demográfiai elméletei** 154
DERZSENYI DÁVID
- 10 I. Ferdinánd 1562-es *Pestordnungja* és előzményei** 176
KEREKES ENDRE LÁSZLÓ

- 11 „...az fejedhez vernem az botot...”. Földesúr és jobbágynak kapcsolata a 18. század elején** 189
MOLNÁR ATTILA
- 12 Két „protestáns” diplomata karrierlehetőségei a kora újkori Konstantinápolyban: Henry Lello és Borsos Tamás összehasonlítása** 207
RÉNES BALÁZS

Ábrák jegyzéke / List of figures

---

3. 3. ábra Szalhad vára. Fotó: Gharz-Aldin Mohanad
3. 4. ábra Szalhad várának alaprajza. Szerkesztés: Gharz-Aldin Mohanad
3. 5. ábra A külső fal tornyai, 1932 k. Fotó: Matson Photograph Collection, Library of Congress, Prints and Photographs Division, Washington D.C., jelzet: LC-M33-4525. [https://tile.loc.gov/storage-services/service/pnp/matpc/15900/15958v.jpg, hozzáférés: 2022. aug. 26.]
3. 6. ábra A hivatali épület. Szerkesztés: Gharz-Aldin Mohanad.
3. 7. ábra A hivatali épület udvara. Fotó: Gharz-Aldin Mohanad
3. 8. ábra A kiszolgáló rész. Szerkesztés: Gharz-Aldin Mohanad
3. 9. ábra A vár északkeleti tornya. Szerkesztés: Gharz-Aldin Mohanad
3. 10. ábra A vár keleti tornya. Szerkesztés: Gharz-Aldin Mohanad
3. 11. ábra A vár északnyugati tornya. Szerkesztés: Gharz-Aldin Mohanad
3. 12. ábra A vár délkeleti tornya. Szerkesztés: Gharz-Aldin Mohanad
3. 13. ábra A vár délnyugati tornya. Szerkesztés: Gharz-Aldin Mohanad
3. 14. ábra A minaret sematikus ábrázolása. Szerkesztés: Gharz-Aldin Mohanad
3. 15. ábra A minaret. Fotó: Gharz-Aldin Mohanad
6. 1. ábra Bölcs Róbert megkoronázza Magyarországi Andrást. © Párizs, Bibliothèque nationale de France, fr. 1049, 14v. [https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8419240b/f36.item, hozzáférés: 2022. jan. 10.]
7. 1. ábra A levelezők hálózata [Gephi szoftverrel készült Force Atlas szerkezetű gráf]
7. 2. ábra A levelezők rangsorolása sajátvektor és köztességi központiség alapján
9. 1. a-b. ábra Sematikus ábra és térkép az antik Róma vélt kiterjedéséről. Forrás: Isaac Vossius: De antiquae Romae, & aliarum quarumdam urbium magnitudine, in: Isaac Vossius, Variarum observationum liber, London 1685, 6, 13. Fotó: ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár (Egyetemi Könyvtár, Bar. 07673).

11. 3. ábra Főúri és köznemesi birtokok/uradalmak közti különbségek
- Fig.1.1 a-b The main entrance and the crane to withdraw, Baramos Monastery. Published with kind permission from Mahmoud Ahmed Darwish
- Fig.1.2 Overview of Baramos Monastery. Published with kind permission from Mahmoud Ahmed Darwish
- Fig.1.3 The keep of Baramos Monastery. Photo: mapio.net (open access), registered in Radotín, Otěšínská 1449/26, 153 00 Praha 5, Czech Republic. [https://web.archive.org/web/20161011225558if_/http://static.panoramio.com/photos/large/2411722.jpg, accessed May 15, 2023]
- Fig.1.4 The bridge of the entrance, Baramos Monastery. Photo: © Father Butrus al-Baramusi. Published with kind permission from Father Butrus al-Baramusi
- Fig.1.5 Manual pulley, Baramos Monastery. Photo: © Father Butrus al-Baramusi. Published with kind permission from Father Butrus al-Baramusi
- Fig.1.6 The well, Baramos Monastery. Photo: © Father Butrus al-Baramusi. Published with kind permission from Father Butrus al-Baramusi
- Fig. 1.7 Windows of the keep, Baramos Monastery. Photo: © Father Butrus al-Baramusi. Published with kind permission from Father Butrus al-Baramusi
- Fig.1.8 Stairs between 1st and 2nd floors, the keep of Baramos Monastery. Photo: © Father Butrus al-Baramusi. Published with kind permission from Father Butrus al-Baramusi
- Fig.1.9 Church of the keep, Baramos Monastery. Photo: © Father Butrus al-Baramusi. Published with kind permission from Father Butrus al-Baramusi
- Fig.1.10 The wall of St. Catherine's Monastery. Published with kind permission from Mount Sinai Monastery. [<https://www.sinaimonastery.com/index.php/en/description/the-monastery/within-thewalls>, accessed May 15, 2023]
- Fig.1.11 South-eastern corner of the wall, Monastery of St. Paul the Anchorite. Published with kind permission from Mahmoud Ahmed Darwish
- Fig.1.12 South-eastern corner of the wall, Monastery of St. Paul the Anchorite. Published with kind permission from Mahmoud Ahmed Darwish

---

Táblázatok jegyzéke / List of tables

---

8. 1. táblázat A sárospataki uradalom egyes falvaiból származó bevételek az 1619-es számadáskönyv alapján
11. 2. táblázat Kőrössy György halála után készült becslés adatai

Térképek jegyzéke / List of maps

- 2. 1. térkép A Tisza menti Tarpa, Badaló és Vári (körrel jelölve) a hozzájuk tartozó erdőkkal az első Habsburg katonai felmérésén
- 2. 2. térkép A Szatmár megyei Cseke (körrel jelölve) és a határában elterülő erdők az első Habsburg katonai felmérésén
- 3. 1. térkép Szalhad helye Szíriában. Forrás: Reference map online, Syrian Arab Republic and Region [www.unocha.org, hozzáférés: 2022. aug. 26.]
- 3. 2. térkép Szalhad várának topográfiai térképe. Szerkesztés: Gharz-Aldin Mohanad
- 11. 1. térkép Kőrössy György birtokai és szűkebb mozgástere

Rövidítések jegyzéke / List of abbreviations

<i>Anonimo romano</i>	Anonimo romano, <i>Cronica</i> , a cura di G. Porta, Milánó 1979, repr. 2011.
ASPN	<i>Archivio Storico per le Province Napoletane</i>
AO	<i>Anjoukori okmánytár / Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis</i> , I–VII. k., szerk. Nagy I., Tasnádi Nagy Gy., Budapest 1878–1920.
AOKl.	<i>Anjou-kori Oklevéltár / Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia, 1301–1387</i> , főszerk. Kristó Gy., Budapest – Szeged, 1990–
AS	<i>Analecta Scepussii sacri et profani</i> , I–IV. k., collegit et notis illustravit Carolus Wagner, Pozsony–Kassa–Bécs 1774–1778.
ÁÚO	<i>Árpádkori új okmánytár / Codex diplomaticus Arpadianus continuatus</i> , I–XII. k., közzé teszi Wenzel G., Pest–Budapest 1860–1874.
Bátori	<i>Documenta ad historiam familiae Bátori de Ecsed spectantia I, Diplomata, 1393–1540</i> (A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai, 67), közzéteszi Horváth R., Neumann T., C. Tóth N., szerk. C. Tóth N., Nyíregyháza 2011.
Bereg	Neumann T., <i>Bereg megye hatóságának oklevelei (1299–1526)</i> , Nyíregyháza 2006.
CD	<i>Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis</i> , I–XI. k., Studio et opera Georgius Fejér, Buda 1829–1844.
CDES	<i>Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae</i> , I–II. k., ad edendum praeparavit R. Marsina, Pozsony 1971–1987.
CSMH	F. X. Linzbauer, <i>Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae</i> , 1–3. k., Buda 1852.
Csáky	<i>Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez I/1. (1229–1499)</i> , szerk. Bártfai Szabó L., Budapest 1919.
DBI	<i>Dizionario Biografico degli Italiani</i> , Róma 1960–
DF	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképtár.
DL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár.
CRAG	Domenico da Gravina, <i>Chronicon de rebus in Apulia gestis ab a 1333 ad a 1350</i> , a c. di A. Sorbelli (Rerum Italicarum Scriptores, 2. sorozat, 12/3), Città di Castello 1903–1909.
DRMH	<i>Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae / The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary</i> , ed. Bak M. J., Budapest 2019.

- EMC *The Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, ed. G. Dunphy, 1–2. k., Leiden 2010.
- ETA *Erdélyi Történelmi Adatok*, 3. k., szerk. Gróf Mikó I., Kolozsvár 1858.
- FBR *Fourteen Byzantine Rulers: The Chronographia of Michael Psellus*, trans. and intr. E.R.A. Sewter, London 1953, rev. 1966.
- Giovanni Villani Giovanni Villani, *Nuova Cronica*, 1–3. k., a c. di G. Porta (Letteratura italiana, Einaudi), Parma 1991.
- HK *Hadtörténelmi Közlemények*
- HO *Hazai okmánytár / Codex diplomaticus patrius*, I–VIII. k., kiad. Nagy I., Páur I., Ráth K., Véghely D., Győr–Budapest 1865–1891.
- Kállay *A nagykállói Kállay-család levéltára*, I–II. k., Budapest 1943.
- Korponay Iványi B., *A Korponay-család levéltára, Levéltári Közlemények*, 2 (1924), 127–134.
- LMA *Lexikon des Mittelalters*, 1–9. k., Stuttgart–Weimar 1999.
- Matteo Villani Matteo Villani, *Cronica con la continuazione di Filippo Villani*, 1–2. k., edizione critica a c. di G. Porta, Milánó–Parma 1994–1995.
- MN L O L E 156a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Urbáriumok és összeírások, Registrata
- Perényi Tringli I., *A Perényi család levéltára 1222–1526* (Magyar Országos Levéltár kiadványai II., Forráskiadványok 44), Budapest 2008.
- RA *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke / Regesta regum stirpis Arpadinae critico-diplomatica*, I/1–3; II/1, szerk. Szentpétery I., II/2–4, Borsa I., Budapest 1923–1943, 1961–1987.
- RDES *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*, I–II. k., ad edendum praeparavit Vincent Sedlák, Pozsony 1980–1987.
- SS *Supplementum analectorum terrae Scepusiensis, I., Notationibus, ex veteri ac recentiore Hungarorum historia depromptis*, auctore J. Bárdosy, Lócse 1802; II. Collegit et brevibus notis illustravit M. Schmauk, Szepesváralja 1889; III. Collegit S. Weber (A Szepesmegyei Történelmi Társulat Évkönyve, XI), Lócse 1908.
- Ugocsa C. Tóth N., *Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290–1526)*, Budapest 2006.
- VMMS *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I. (1238–1350)*, szerk. L. Juck, Pozsony 1984.
- Zichy *A zichi és vásonkeői gróf Zichy család idősb ágának okmánytára / Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő*, I–XII. k., szerk. Nagy I. et al., Budapest 1871–1931.

Idegen nevek átírása / Transcription of foreign names

Arab nevek átírása

Az arab személy- és földrajzi nevek helyesírása esetében, amennyiben lehetséges volt, a magyar ortográfiát követték az érintett tanulmányok szerzői. Amelyik névszónak vagy tulajdonnévnek volt közkeletű, magyar változata, a szerzők az annak megfelelő variánst alkalmazták. Az angol nyelvű tanulmányoknál az angol ortográfia szerint jártak el.

Latin és görög nevek átírása

A latin és görög tulajdonnevek és névszók esetében a magyar helyesírást követték az érintett tanulmányok szerzői. A görög neveknél így a magyar kiejtés szerinti átírást, a latin neveknél pedig a magyar kiejtés szerinti todalékolás szabályait vették alapul. Az angol nyelvű tanulmányoknál az angol ortográfia volt mérvadó.

Régi magyar források átírása

A kötet 11. tanulmányában szereplő, Kőrössy Györgytől származó forrásokat az eredeti helyesírás szerint idézi a tanulmány szerzője.

Közreműködők jegyzéke / List of contributors

Baráth Dóra a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola doktorvárományosa. Kutatásaiban a 16. századi angol és német diplomáciai kapcsolatokat vizsgálja.

Basem Gabra a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola negyedéves doktorandusza. A középkori kopt védelmi építészetet kutatja, publikációi is e témában készültek.

Boldizsár Gábor a Szegedi Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskola Modernkor képzési programjának harmadéves doktorandusza. Kutatási területe a magyarországi Rákóczi-birtokok igazgatása a 17. század első felében, ezen belül főként az ott szolgáló gazdasághivatalnok-személyzet vizsgálatára fókuszál.

Derzsenyi Dávid az Eötvös Loránd Tudományegyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájának végzős doktorandusz hallgatója. Kutatási területe a kora újkori ismeretelméleti átalakulások hatása a humán tudományokra, valamint az antikvitás recepció változásai késő-humanizmus és a korai felvilágosodás közötti átmenetben. Szűkebb kutatási témája az antikvárius topográfiák illetve a városi történeti terek reprezentációi. Disszertációjának témája Isaac Vossius (1618-1689) holland humanista-filológusnak az antik Róma és más nagyvárosok nagyságáról írott traktátusa, melyben a klasszikus ideatan mellett a demográfia az urbanisztika és a orientalisztika elemei is megjelennek. Doktori tanulmányai mellett 2021 őszétől az OSZK Térképtárának munkatársa, azt megelőzően pedig Szépművészeti Múzeum Digitalizációs és Fotó Osztályán szerzői és reprodukciós jogokkal foglalkozott, illetve 2017-től a Dokumentációs Osztályon a védett műtárgyak archívumáért volt felelős. Graduális hallgatóként Erasmus, illetve Campus Hungary ösztöndíjasként vendéghallgató volt a Leideni Egyetemen.

Kerekes Endre László a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Történelem programjának harmadéves doktorandusza. Disszertációját a 17-18. századi magyarországi pestisjárványok orvos- és társadalomtörténeti vizsgálatáról írja. Kutatási eredményeit nemzetközi és hazai konferenciákon mutatta be, többek között Leuvenben, Eperjesen, illetve Pécsen. Ösztöndíjasként kutatott Bécsben, Londonban és Berlinben.

Majláthné Sipos Csilla a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Történelem programjának harmadéves doktorandája. Értekezésében a közép-

---

és kora újkori ártéri gazdálkodást és vízhasznosítást vizsgálja a Tisza mentén. Kutatási területe a középkori magyar gazdaság- és környezettörténetre terjed ki, publikációi is ezekben a témákban jelentek meg.

Gharz-Aldin Mohanad a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola negyedéves doktorandusza. Értekezésében Szalhad várát vizsgálja a középkorban, külön kitekintéssel a művésztörténeti és régészeti vonatkozásokra.

Molnár Attila az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskola Kora újkori magyar történeti alprogramjának negyedéves doktorandusza. Készülő értekezésének címe: Kőrössy György pályafutása és feljegyzése: Kőrössy György életrajza (1660–1731). Az Eötvös Loránd Tudományegyetem – Eötvös Loránd Kutatási Hálózat „Nemesi Emigráció és Emlékezet (1541–1756). Forrásfeltárás és Kritikai Szövegkiadás” kutatócsoport tudományos segédmunkatársa.

Rénes Balázs az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskola Művelődéstörténeti Doktori Programjának doktorjelöltje. Készülő disszertációja címe: Erdély és a „transylvánizmus” a kora újkori diplomáciában. Publikációban foglalkozott Székely Mózes híveinek diplomáciai levelezésével, Borsos Tamás naplójának történeti antropológiai vizsgálatával, Henry Lello konstantinápolyi angol követ kémtevékenységével.

Cihan Şimşek a Szegedi Tudományegyetem Medievalisztika Doktori Program doktorjelöltje. Értekezésében a kazár kaganátust és a volgai bolgárokat vizsgálja.

Véber Zoltán a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Történelem programjának negyedéves doktorandusza. Az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat – Debreceni Egyetem „Középkori Magyarország és Közép-Európa Hadtörténete” kutatócsoport tudományos segédmunkatársa. Kutatási területe Hunyadi János törökellenes politikája. Ösztöndíjasként kutatott Zágrábban, Dubrovnikban és Velencében.

Virágh Ágnes a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Történelem programjának harmadéves doktorandája. Az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat – Debreceni Egyetem „Középkori Magyarország és Közép-Európa Hadtörténete” kutatócsoport tudományos segédmunkatársa. Disszertációját a Nápolyi Királyság (1333-1350) válsága alatt megmutakozó kollektív érzelmekről írja. Az École française de Rome és a kanadai Sorores-kutatócsoport ösztöndíjasaként a ferences harmadrendi női közösségekhez kapcsolódó levéltári forrásokat tárja fel Perugiában.

Előszó

Véber Zoltán – Virágh Ágnes

Jelen kötet előzményeként említhető a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola által a doktoranduszoknak és doktorjelölteknek szervezett konferencia (*Conferentia Debreceniensis Doctorandorum Iuvenum*, 2021. október 15–16.). A szervezők koncepciója az volt, hogy valamilyen formában lehetőséget teremtsenek a fiatal kutatók számára a középkor tágabb fogalmának a megjelenítésére. Így a középkor mellett az antikvitás és a kora újkor kutatói is nagy számban képviselték magukat a konferencián. A tanulmánykötetben is megjelenik a középkor mellett a kora újkor, illetve egy neolatin szövegeket tárgyaló írás kapcsán az antikvitás is.

A kötet tanulmányai a hazai doktori képzésen tanuló doktoranduszok, vagy azóta már doktori fokozatot szerzett doktorjelöltek kutatásait mutatják be egy-egy őket érintő történelmi kérdést illetően, így tematikailag és módszertanilag is változatos írások kerültek a kiadványba.

A változatosság mellett szükséges lehet az egységről is beszélni, amely a szerkesztési elvek mögött álló célokat hivatott bemutatni. Ezt a kötet címében szereplő, metszéspontok kifejezéssel tudjuk érzékeltetni, melynek használatát az alábbiak szerint láttuk indokoltnak:

- (1) a széles kronológiai kerethez az alapot a Jacques Le Goff által javasolt, *hosszú középkor*¹ adja, melybe beletartozik az antikvitás egy része és a kora újkor is, ugyanakkor elkerülni igyekeztük azt a megközelítést, hogy a középkor elődjének vagy folytatásának nevezzünk egy korszakot, helyette a korszakokon túlra, a nagyobb struktúrákra próbáltunk tekinteni.
- (2) fontosnak tartottuk az olyan tanulmányok közlését, melyek túllépnek egy szűk régió határán vagy az *Occidens* kizárólag Nyugatra koncent-

---

¹ J. Le Goff, *Un long Moyen Âge*, Párizs 2004.

ráló fogalmán,² és többféle szempont szerint mutatnak be egy-egy közép-európai, balkáni vagy több régió között fennálló problémát.³

- (3) a latinitás és a kereszténység nem feltétlenül csak az *Occidens* részei, így a közel-keleti, egyiptomi térség keresztény társadalmának kihívásai is megjelennek a kötetben, miközben nem felejtjük el a nyugati típusú, keresztény antropológiai rendszer működésének részletesebb bemutatását sem.

---

² A középkori történetírásban Európa és az *Occidens* fogalmához: K.L. Leyser, Concepts of Europe in the Early and High Middle Ages, *Past&Present*, (1992), 137. sz., 25–47.

³ A közös európai múlt, és főleg a közép-európai szemlélet fontosságát lásd: Klaniczay G., Találjuk ki a középkori Közép-Európát! Vagy fedezzük fel újra?, *Beszélő*, 3 (2003), 8. sz., 32–40.

A fekete-tengeri Kilia magyar vonatkozásai Luxemburgi Zsigmond és Hunyadi János ko- rában

Véber Zoltán

Abstract: King Sigismund of Luxembourg was the first of the Hungarian kings to try to conquer Kilia, on the western side of the Black Sea, in the Danube Delta, in the early 15th century. His purpose is clear from the sources: on the one hand, he wanted to use it as a starting point for a campaign against the Ottomans, and on the other, he wanted to use Kilia to create a new Levantine trade route, would disadvantage Venice. His attempts to capture the city were unsuccessful, but a decade after his death, János Hunyadi succeeded, and in 1448 he captured the city from Moldavia, which was then under the authority of the Hungarians until 1465. In this paper, I will examine the diplomatic and military attempts of King Sigismund and John Hunyadi to acquire the town, and I will also discuss the strategic advantages that the town provided to Hunyadi in the war against the Ottoman Empire.

Keywords: Moldavia, Danube Delta, Sigismund of Luxembourg, John Hunyadi, port, trade, Ottoman Empire

---

Bevezetés

A Fekete-tenger közelében, a Duna-deltában fekvő Kilia városa a földrajzi elhelyezkedése miatt több ízben is a környező hatalmak célkeresztjébe került a 14–15. században. Ezek közé tartozik a középkori Magyar Királyság is. Luxemburgi Zsigmond többször megpróbálta megszerezni a város feletti irányítást két fontos cél érdekében. Egyrészt a törökök ellen akarta felhasználni egy hadjárat kiindulópontjaként, másrészt pedig Kilia segítségével szeretett volna egy új levantei kereskedelmi útvonalat létrehozni Velence ellenében. A város megszerzésére tett próbálkozásai sikertelenek maradtak, de halála után egy évtizeddel Hunyadi János sikerrel járt, és 1448-ban megszerezte a

Metszéspontok. Tanulmányok a középkorról és a kora újkorról, szerk. Véber Zoltán – Virágh Ágnes, Debrecen 2023, 69–89. ISBN: 978-963-490-532-5, E-ISBN: 978-963-490-533-2
Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
Ezt az Open Access (nyílt elérésű) fejezetet a CC-BY-NC-ND-4.0 licenc alatt publikáljuk. A jogokról és a korlátozásokról a kötet elején, a Copyright oldalon lehet olvasni.

várost Moldvától. Az alábbiakban ezt a folyamatot diplomácia- és birtoklás-történeti megközelítésben fogom vizsgálni, majd pedig külön kitérek a város hadtörténeti vonatkozásaira is.

A román történetírásban Kilia történetét már alaposan feldolgozták, de a téma nehézségét és komplexitását jól mutatja, hogy a közelmúltig viták sorozatát generálja a téma.¹ Ugyanez nem mondható el a magyar történetírásról, akinek a közönsége előtt szinte teljesen ismeretlen a város magyar birtoklása. Kivételt jelent Pach Zsimond Pálnak a levantei kereskedelem erdélyi útvonalára irányuló kutatása, amelyben részletesen ír Kilia gazdasági szerepéről.² Ezeket figyelembe véve úgy láttuk, hogy nem haszontalan a téma magyar szempontú vizsgálata. A kutatáshoz román, lengyel, magyar, görög és szerb okleveles és elbeszélő forrásokat használunk, figyelembe véve a történetírás újabb és régebbi eredményeit is.

Kiliát jelenlegi tudásunk szerint a bizánciak alapították a 13. századot megelőzően.³ A település neve a görög *kellion* szóból származik, amely magtárat, raktárat és pincét jelent, amelynek eredete egyértelműen utal a kikötő intenzív kereskedelmi szerepére.⁴ A nevének egyik legkorábbi említése Rashīd al-Dīn munkájában található, amelyben a perzsa történetíró feljegyzi Kadan mongol herceg 1241–1242. évi útvonalát, amely során IV. Bélát egészen Dalmáciáig üldözte sikertelenül, visszatérve kelet felé pedig elfoglalta Tirnovót és Kiliát.⁵ Ezt követően valószínűleg visszakerült Bizánchoz, és a település neve megjelent az 1318–1323 között keletkezett Konstantinápolyi Patriarchátus birtokjegyzékében. Az ezt követő évtizedekben a település ta-

¹ A témában született jelentősebb tanulmányok: N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, Bukarest 1899; P.P. Panaitescu, *Legăturile moldo-polone în secolul XV și problema Chilieii*, *Romanoslavica*, 1 (1958), 3. sz., 95–118; F. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447–1448*, *Studii. Revista de Istorie*, 16 (1963), 5. sz., 1049–1073; I. Țurcanu, *Descrierea Basarabiei: teritoriul dintre Prut și Nistru în evoluție istorică (din primele secole ale mileniului II până la sfârșitul secolului al XX-lea)*, Kisjenő 2011.

² Pach Zs. P., *A Levante-kereskedelem erdélyi útvonala I. Lajos és Zsigmond korában*, *Századok*, 109 (1975), 1. sz., 3–33.

³ A román történetírásban Kilia és Licostomo azonosságáról már hosszú ideje vita folyik. A forrásokban Licostomo alkalmanként külön településként, máskor pedig Kiliával azonosként jelenik meg. A vita a tanulmányunk megírásában nem befolyásolt bennünket, mert a forrásokban a Lycostomo névalak a 15. századra eltűnik. A vita rövid összefoglalására ld. L. Radvan, *At Europe's Borders: Medieval Towns in the Romanian Principalities (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, 7)*, Boston–Leiden 2010, 507–508.

⁴ Uo., 507.

⁵ D. Deletant, *Genoese, Tatars and Rumanians at the Mouth of the Danube in the Fourteenth Century*, *The Slavonic and East European Review*, 62 (1984), 4. sz., 519.

tár fennhatóság alá került.⁶ 1337–1338-ban Umur bég török kalóz bizánci megbízásra feldúlta a települést. A támadás célja az volt, hogy megtörjék a tatár uralmat a térségben, de a jelek szerint nem sikerült véghezvinni, mivel a mongolok visszaszerezték az ellenőrzést a város felett.⁷

A 14. század közepén jelentek meg genovaiak Kiliában. Ezt az 1351 és 1352 között lezajlott, Genova és Velence, valamint a Velencével szövetségben álló Bizánci Birodalom közötti háború tette lehetővé.⁸ A háború genovai győzelemmel zárult, Bizáncnak végérvényesen le kellett mondania a Duna-delta feletti ellenőrzéséről.⁹ Genovának ugyan már korábban is volt egy Duna melletti kikötője, mégpedig a folyó felsőbb szakaszán található Vicina, de Kilia sokkal kedvezőbb földrajzi adottságokkal rendelkezett, mivel közelebb volt a tengerhez, és kevésbé volt kitéve a bolgároknek, akik ebben az időben az al-dunai hajózást ellenőrizték.¹⁰

A genovaiak megjelenése viszont nem jelentett teljes uralmat Kilia felett. Ezt jól mutatja, hogy 1360 és 1380 között a városban olyan pénzt bocsátottak ki, amelynek az egyik oldalán a genovai kereszt, a másikon pedig a *tamga*, a tatár-mongol címer volt látható.¹¹ Ez kettős függést feltételez genovai és tatár oldalról, ami csak kérészéletű lehetett. 1368-ban még egy bizonyos Dimitri tatár herceg uralta a Duna-delta és a Bug folyó közötti részt,¹² de 1386-ban megszűnt a tatár fennhatóság a vidéken.¹³

A következő évtizedekben Kilia hovatartozásáról szinte semmit nem tudunk. Ebben az időszakban erősödött meg a két román vajdaság, Moldva és Havasalföld, akik már csak a földrajzi helyzetükből adóan is szemet vehettek a városra, azonban arról, hogy bármelyikük 1412 előtt elfoglalta volna, egyáltalán nem rendelkezünk forrásokkal.¹⁴

⁶ I. Vásáry, *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185–1365*, Cambridge 2005, 162.

⁷ Uo.

⁸ Deletant, *Genoese* i. m., 517.

⁹ J. W. Sedlar, *East Central Europe in the Middle Ages (1000–1500)* (A History of East Central Europe), Washington 1994, 339.

¹⁰ Vásáry, *Cumans* i. m., 161.

¹¹ Turcanu, *Descrierea* i. m., 135.

¹² Nagy Lajos 1368. június 22-i oklevelében adómentességet adott Dimitrij tatár fejedelem (*Domini Demetry Principis Tartarorum*) kereskedőinek Magyarországon, ugyanazon kiváltságokért cserében, amelyeket a magyar kereskedők élveztek Dmitrij földjén. MNL DF-DL DF 246 810; *Documente privitoare*, 1/2. k., 144; Vásáry, *Cumans* i. m., 164.

¹³ Vásáry, *Cumans* i. m., 165.

¹⁴ A két elismert román középkorász, Nicolae Iorga és Petre P. Panaitescu 1387-től 1426-ig havasalföldi uralmat feltételezett, majd ezt követően felváltva moldvai és havasalföldi

Luxemburgi Zsigmond kísérletei Kilia megszerzésére

A magyar királyok közül elsőként Luxemburgi Zsigmond érdeklődését keltette fel a város stratégiai fekvése, aki a vesztes nikápolyi csata után a Dunán menekült el a helyszínről. A Konstantinápolyba tartó útja során fedezte fel a Duna torkolatának jelentőségét,¹⁵ és emiatt az uralkodása alatt többször is kísérletet tett a Kilia feletti ellenőrzés megszerzésére. Milyen módon próbálta meg ezt kivitelezni? Habár tudomásunk van egy tervszövegről, ami a város fegyverrel történő megszerzéséről szólt, és erről lejjebb részletesen írni fogunk, de többnyire Zsigmond a legerősebb „fegyverének” számító diplomáciát vetette be a cél elérése érdekében.¹⁶ Ahhoz, hogy Zsigmond diplomáciai manővereit megérthessük, röviden össze kell foglalnunk a magyar–moldvai kapcsolatok alakulását.

Miután 1387-ben II. Ulászló lengyel király (megh. 1434) elfoglalta a Nagy Lajos uralkodása alatt Magyarországhoz csatolt Halicsot,¹⁷ Lengyelország közvetlen szomszédságba került Moldvával, ami miatt 1387. szeptember 26-án I. Péter vajda (megh. 1391) meghódolt és hűségesküt tett a lengyel koronának.¹⁸

---

uralmat egészen 1448-ig. Iorga, *Studii istorice* i. m.; Panaitescu, *Legăturile moldo-polone* i. m. Az állításukat 1964-ben Florin Constantiniu és Șerban Papacostea próbálta meg alapos munkával megcáfolni, és véleményük szerint a Kilia feletti genovai uralom legfeljebb 1411-ig tartott, amelyet valószínűleg I. Jó Sándor moldvai fejedelem uralma követett 1410–1411-ben, aki lengyel vazallusként, a lengyel–magyar ellenségeskedések kirobbanása kapcsán foglalta el a Zsigmond királlyal szövetséges genovai kikötővárost. C. Florin, Ș. Papacostea, *Tratatul de la Lublau (15 martie 1412) și situația internațională a Moldovei la începutul veacului al XV-lea*, *Studii. Revistă de Istorie*, 17 (1964), 5. sz., 1129–1140. Legújabban Ion Țurcanu moldovai történész érvelt a havasalföldi uralom ellen, és a 2011-es könyvében részletes cáfolatot írt Iorga és Panaitescu elméletéről. A kötetben Țurcanu meghatározta azokat az éveket, amelyekben a források alapján bizonyíthatóan moldvai uralom volt Kiliában (1412, 1424, 1429, 1435, 1448), és mivel nem ismerünk más adatot ebből az időszakból, amellyel bizonyítani lehetne, hogy Havasalföldre vagy esetleg más ország fennhatósága alá tartozott volna Kilia ebben az időben, így 1412 és 1448 közötti időszakban elvetette a havasalföldi uralom lehetőségét. Țurcanu, *Descrierea* i. m., 115–186.

¹⁵ Listine, 4. k., 399; L. Pilat, C. Ovidiu, *The Ottoman Threat and Crusading on the Eastern of Christendom during the 15th Century* (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, 48), Leiden–Boston 2017, 73.

¹⁶ Mályusz E., *Zsigmond király uralma Magyarországon, 1387–1437*, Budapest 1984, 76.

¹⁷ Süttő Sz., *Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384–1387. évi belviszályok okmánytárával*, 1. k., Szeged 2003, 39.

¹⁸ D. Deletant, *Moldavia between Hungary and Poland, 1347–1412*, *The Slavonic and East European Review*, 64 (1986), 2. sz., 203; Pósnán László, *Magyarország és a Német Lovagrend a középkorban*, Debrecen 2019, 188. A két ország kapcsolata elmélyítésének céljából I. Péter

A magyar bel- és külpolitikai helyzet miatt Zsigmondnak nem volt lehetősége a lengyel expanziós tevékenységre katonai erővel válaszolni, hanem más utat keresett a helyzet orvoslására. Igyekezett szorosabbra fűzni a kapcsolatát a Német Lovagrenddel, ami köré ez időben egy Lengyelország-ellenes szövetség szerveződött, és amivel a későbbiekben kiegyezésre tudta bírni Ulászlót.¹⁹

Először 1393-ban Szandecen ültek tárgyalóasztal mellé a felek, de ekkor még nem jutottak eredményre, sőt a következő évek a két ország közötti rossz viszony további romlását hozták.²⁰ A kialakult helyzet rendezése miatt ismét megpróbálták tárgyalás útján rendezni a kialakult helyzetet, amely végül sikerrel járt: Luxemburgi Zsigmond, II. Ulászló és Vitold litván fejedelem (megh. 1430) 1397 júliusában Iglón egy 16 évre szóló békét kötöttek. A békében Zsigmond lemondott Halicsról, Ulászló és Vitold pedig Podóliáról, továbbá megállapodtak abban is, hogy ha Magyarország visszakapja Moldvát, akkor cserébe Zsigmond átadja Podóliát a lengyeleknek.²¹

A Moldva feletti hűbér a szerződés ellenére sem tartott sokáig. Miközben Zsigmond azon fáradozott, hogy visszaállítsa a déli határ melletti vazallus államok ütközőzónáját, I. Sándor (megh. 1432)²² 1404-ben hűséget fogadott a lengyel királynak, amit a jövőben több alkalommal is megismételt.²³ A kialakult helyzetben Zsigmond ismét a Lovagrend mellé állt, és szövetséget kötött velük. A grünwaldi csata előtt nem sokkal, 1410. március 31-én Marienburgban megállapodott a Lovagrenddel, amelynek feltételei között szerepelt az a kitétel, hogy a teutonok győzelmük esetén ismerjék el a magyar igényt Moldva felett.²⁴ Zsigmond szerencsétlenségére a Lovagrend seregei vereséget szenvedtek az egyesült lengyel–litván sereggel szemben, így a Moldva feletti uralom továbbra is II. Ulászló kezében maradt.

A vereség döntő fordulatot hozott a magyar–lengyel kapcsolatokban, és Zsigmond belátta, hogy a jövőbeli céljainak – többek között császárrá választásának – érdekében muszáj kiegyeznie II. Ulászlóval. Ennek

---

1388-ban dinasztikus házasságra lépett a lengyel király nővérével. Deletant, *Moldavia* i. m., 205.

¹⁹ Pósn, *Magyarország és a Német Lovagrend* i. m., 190; Mályusz, *Zsigmond király* i. m., 83.

²⁰ Uo., 154; *Békeszerződések*, 158.

²¹ C. Tóth N., Zsigmond magyar és II. Ulászló lengyel király személyes találkozási a lublói béke után (1412–1424), *Történelmi Szemle*, 56 (2014), 3. sz., 339–356, itt: 340; *Békeszerződések*, 159–162.

²² I. Sándor uralkodására ld. C. Rezachevizi, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova: Secolele XIV–XVI*, Bukarest 2001, 471–476.

²³ Deletant, *Moldavia* i. m., 206; *Documentele moldovenești*, 2. k., 625–627.

²⁴ Deletant, *Moldavia* i. m., 207.

megvalósítása érdekében tárgyalásokat kezdeményezett a vitás kérdések megoldására.²⁵ A tárgyalások az Iglóban kötött béke alapján kezdődtek el, amely szerint Moldvának ismét a Magyar Királysághoz kellett volna kerülnie. Ezt azonban a lengyel király nem fogadta el, ami egy újabb háború rémképét vetítette előre.²⁶ Zsigmond végül engedett, amiben minden bizonnyal nagy szerepet játszott az 1411-ben kitörő velencei háború, és sikerült kompromisszumot kötniük.²⁷ Az 1412. március 15-én megkötött lublói béke pontjai szinte teljesen megegyeztek az iglói béke pontjaival. Moldvával kapcsolatban arra jutottak, hogy a vajdaság továbbra is lengyel hűbér marad, de török támadás esetén a moldvai vajdának kötelessége a magyaroknak segítséget nyújtani a lengyel király utasítására.²⁸ Abban az esetben pedig, ha elmulasztja ezen kötelességének teljesítését, a két király egymás között felosztja az országát az alábbi határok mentén:

[...] a nagyobb, Bukovinának nevezett erdőket, amelyek a magyar király hegyénél azaz hegylancánál kezdődnek és Moldova valamint Sepenica földje között terülnek el, és a Szeret mellett haladva egy másik, kisebb, Bukovinának nevezett erdőig, a Prut folyóig érnek, középen kell kettéosztani, azaz megfelezni. Mivel Jászvásár a bal oldalra esik, megmarad Ulászló úrnak, Lengyelország királyának stb., Berlet városa vagy falva pedig, mivel a jobb oldalra esik, maradjon meg nekünk, Zsigmond királynak és Magyarország koronájának. Átlépve a Prut folyót, a maradék erdők a tengerig tartó lakatlan síkságon hasonlóképp középen feleztessenek meg, oly módon, hogy így megosztva és megfelelően Fehérvár, másképp Belgrád az egyik résszel a fent említett Ulászló úrnak, Lengyelország királyának stb. jusson, Kilia pedig a másik résszel nekünk, Zsigmond királynak és Magyarország koronájának.²⁹

A kutatásunk szempontjából nagyon fontos az idézett dokumentum. Ez Kilia első említése Moldova fennhatósága alatt, és itt jelenik meg először Zsigmond igénye a város iránt. Ez a két szempont szorosan összekapcsolódik Kilia birtoklástörténete miatt. Tudjuk, hogy genovai konzul utoljára 1403-ban volt említve a város élén,³⁰ Zsigmond pedig 1408-ban tervezett egy hadjáratot Kiliából

²⁵ C. Tóth, *Zsigmond* i. m., 341.

²⁶ Deletant, *Moldavia* i. m., 208–209.

²⁷ C. Tóth, *Zsigmond* i. m., 342; Pósnán, *Magyarország és a Német Lovagrend* i. m., 224.

²⁸ A szerződés teljes szövege magyarul elolvasható itt: *Békeszerződések*, 164–172.

²⁹ Uo., 167–168.

³⁰ Iorga, *Studii istorice* i. m., 274.

Gallipoliba,³¹ amely csak abban az esetben válhatott volna kivitelezhetővé, ha a város egy szövetséges ország területén fekszik. Ebből arra következtethetünk, hogy 1408-ban még genovai fennhatóság alatt állt a város, és Moldova 1408 és 1412 között foglalhatta el azt. A meghatározott időintervallumot lehetőségünk van még tovább szűkíteni. Mivel Zsigmond hadat üzent a Lovagrenddel háborúzó lengyeleknek, illetve a magyar csapatok 1410. szeptember végén Stibor erdélyi vajda (megh. 1414) vezetésére Lengyelország déli részét egészen Szandecig feldúlták,³² majd erre válaszul a lengyel hűbéres Moldova pedig elfoglalhatta a Zsigmond szövetségesének fennhatósága alá tartozó Kiliát.

A következő évben, 1413. május 26-a után Zsigmond levelet írt Stibornak, amelyben tájékoztatja, hogy Kilia elfoglalásának tervét nem lehet megvalósítani a fennálló körülmények miatt, és a vállalkozás nagysága folytán több előkészület szükséges, továbbá miután hazatér Magyarországra, vele és a többi báróval fog a hadjáratról dönteni.³³ Felvetődhet a kérdés, hogy miért merült fel a Moldova elleni támadás gondolata Zsigmondban azt követően, hogy a korábbi évben megkötötte a lublói békét? Długosztól értesülhetünk arról, hogy a lublói béke megkötését követően a budai fejedelmi találkozóra tatár követek érkeztek, akik ajándékot hoztak Zsigmondnak és Ulászlónak, és a követség hírértől a magyarok ellensége, Velence nagyon megrémült.³⁴ A tatár követek

³¹ 1408-ban a király egy olyan javaslatot küldött a velencei szenátusnak, amelyben egy hajóflottát kért tőlük, amivel a magyar hadsereget Kilia kikötőjéből Gallipoliba szállítják, amelynek az elfoglalásával megszüntetnék az Ázsiát Európával összekötő egyetlen biztonságos, a törökök által használt vízi utat, miután már könnyűszerrel kiszoríthatóvá válna az oszmán sereg Európából. Pilat – Ovidiu, *The Ottoman Threat* i. m., 80.

³² Pósan, *Magyarország és a Német Lovagrend* i. m., 224.

³³ ZsO IV. 662. sz. A levélben nincs a kelet feltüntetve. Ez lehetőséget adott különböző datálási lehetőségeknek. F. Constantiniu és S. Papacostea 1411-re datálják az oklevelet. Ez több szempontból sem lehetséges, amit az oklevéltár készítője megbízható módon megmagyaráz. Mivel Zsigmond 1412 őszétől nem tartózkodott Magyarországon, Stibor pedig 1414 elején meghalt, így mindenképp a két időpont között kellett a levélnek íródnia. Pontosabb datálást tesz lehetővé, hogy a levélben Dévény várának visszafoglalására szólítja fel Stibort, aminek idejéről nem rendelkezünk ugyan információval, de kapcsolatban állhat Borbála királyné Pozsony vármegye nemeseihez intézett, 1413. május 26-i felhívásával. Ebben felszólította őket, hogy Stibor hívására csatlakozzanak a magyar sereghez. ZsO IV. 653. sz. A datálást erősíti az az információ is, hogy ebben az időben a vajda Erdélyben tartózkodott, valószínűleg a Kilia elleni támadást tervezve. C. Tóth N., Zsigmond király tisztségviselőinek itineráriuma I, *Századok*, 138 (2004), 2. sz., 473.

³⁴ ACRP, 207: *De quo praedictus Sigismundus Rex admodum laetatus, et ipsam in magnum gloriae et suae famae cumulum referens, hostes suos, Venetos, legatione ipsa territabat.* Jan Długosz (megh. 1480) életéről és krónikájáról lásd az alábbi kiváló szócikket: P. Dymmel, Jan Długosz, in: *EMC*, 1. k., 540–541; a fejedelmi találkozón résztvevők listáját ld.: ZsO III. 2242. sz.; a

ott-tartózkodását a jelen lévő lovagrendi követ is megerősítette.³⁵ Dlugosz ugyan nem írta le a követek diplomáciai célját, de Zsigmondnak 1412-ben a genovaiak kaffai kolóniájának küldött leveléből következtethetünk rá.³⁶ A levélből kiderül, hogy a király három követet, név szerint Gereci Milóst, Szalmavári Lászlót és Hangácsi Jakabot küldte el Kaffába,³⁷ hogy a kaffai genovaiakkal közösen tárgyaljanak Dzselaleddin tatár kánnal két cél elérésének érdekében.³⁸ Az első, hogy újítsák fel a régi kereskedelmi útvonalat, amely a kínai Hotan tartományból indult, és a levantei árukat Kaffán, Kilián és Magyarországon keresztül juttassák el Európa többi részébe. A második pedig, hogy segítsenek megakadályozni ezeknek az áruknak az Egyiptomba jutását, akadályozva ezzel Velence kereskedelmét. A tervet Zsigmond igencsak fontosnak tartotta, már csak a Velencével folytatott háború miatt is, mivel a követküldéssel egy időben a bizánci császárral is felvette a kapcsolatot, arra kérve őt, hogy zárja el a velenceiek előtt a Boszporuszt.³⁹ A háborúval kapcsolatban nem ez volt az első olyan lépése, amivel Velence gazdaságát akarta megroppantani. Már 1412 februárjában, a tatár követek érkezése előtt megtiltotta a német városoknak, hogy Velencével kereskedjenek, arra ösztönözve őket, hogy Genovától szerezzék be a levantei árukat.⁴⁰ Az 1412-ik évi tervek rövidtávú eredményéről nem tudunk, de ezáltal választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy miért született terv 1413-

---

fejedelmi találkozó eseményeiről: Nagy, B., Ceremony and Diplomacy: The Royal Summit in Buda in 1412, in: *The Jagiellonians in Europe: Dynastic Diplomacy and Foreign Relations*, ed. A. Bárány (Memoria Hungariae, 2), Debrecen 2016, 9–18.

³⁵ ZsO III. 2175. sz.

³⁶ Uo., 3129. sz.

³⁷ Mindhárom követ a hosszú utat szerencsésen túlélte, és hazatértük után Zsigmond megjutalmazta őket. Hangácsi Jakab 1414-ben Újvár várnagya, Gereci Miklós és Szalmavári László pedig 1420-ban mint verőcei ispánok tűnnek fel a forrásokban, és a nevük mellett ott szerepel a „Zarachenii” jelző. Hangácsi Jakabhoz: Engel P., *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*, 1–2. k., Budapest 1996, 1. k., 453; Gereci Miklós és Szalmavári László: ZsO VII. 1907. sz. és Engel, *Archontológia* i. m., 231. Az adatokért köszönettel tartozom E. Kovács Péternek, aki felhívta rájuk a figyelmemet.

³⁸ Hangácsi Jakab Perényi Imre familiárisa volt. Novák Á., *A terebesi Perényi család története a 15. század közepéig*, Debrecen 2020, 116; Perényi Imre Zsigmond király kancellára és az egyik legtapasztaltabb diplomatája volt, de betegsége miatt 1412-ben nem tudott részt venni diplomáciai ügyekben. Elképzelhető, hogy Zsigmond magát Perényit akarta elküldeni a tatár kánhoz, de ő, a betegsége miatt az egyik familiárisát, Hangácsi Jakabot küldte maga helyett. Uo., 51.

³⁹ Pilat – Ovidiu, *The Ottoman Threat* i. m., 84.

⁴⁰ Pach, *A Levante-kereskedelem* i. m., 20.

ban Kilia elfoglalására. A magyarok és velenceiek között 1413-ban megkötött ötéves fegyverszünet miatt Kilia elfoglalásának terve lekerült a napirendről.⁴¹

A fegyverszünet lejáratát követően azonban ismét Zsigmond célkeresztjébe kerül a város. Amellett, hogy a német városoknak 1418-ban újra megtiltja a velenceikkel történő kereskedelmet, Zsigmond két nürnbergi szakembert, Konrad és Johann Vischert⁴² küldte el a Fekete-tengerhez, hogy hozzanak létre egy kereskedelmi utat, amely Perából, Kaffából és más fekete-tengeri kikötőből indulva, Kilián keresztül a Duna mentén Magyarorszáig és Németországig tart.⁴³ A terv azonban nem valósulhatott meg, amiről Zsigmondnak egy 1420. augusztus 25-én kelt leveléből értesülhetünk. Ebben arról tájékoztatta a Német Lovagrend nagymesterét, hogy lemondott a tervéről, ugyanis Kilia török uralom alá került.⁴⁴

Zsigmond még egyszer, 1429-ben a lucki találkozón (ma Lutsk, Ukrajna) megkísérelte megszerezni Kiliát. A tárgyaláshoz az 1427-es havasalföldi hadjárat szolgáltatta az indokot. 1426 tavaszán az oszmánok benyomultak Havasalföldre, ahol letették a trónról Zsigmond vazallusát, II. Dant (megh. 1432), és a helyére II. Kopasz Radut (megh. 1427) ültették.⁴⁵ Zsigmond, ahogy a korábbi évek során több alkalommal, ismét egy hadjáratot akart vezetni Havasalföldre, visszasegítve ezzel vazallusát a trónra. Ez jó lehetőség volt arra, hogy a lublói szerződésben foglalt, török elleni segítségnyújtást igénybe vegye. 1426 tavaszán segítséget kért a lengyel királytól, és egyúttal kifejezte aggodal-

⁴¹ Mályusz, *Zsigmond király* i. m., 92.

⁴² A Vischer testvérek a nürnbergi Kraft-v.Locheim-Stark kereskedelmi, pénzügyi és bányászati egyesüléshez tartoztak. W. von Stromer, Zsigmond császár Velence elleni kontinentális zárhlata és a nemzetközi kereskedelmi utak áthelyeződése, *Századok*, 121 (1987), 4. sz., 638–659, itt: 654.

⁴³ ZsO VI. 1431. sz.: *Hac igitur consideracione permoti non per errorem aut improvide, sed animo deliberto principum, baronum et fidelium nostrorum et imperii sacri ac eciam regni nostri Hungarie communicato consilio unacum ipsis ac omnibus civitatibus imperii et mercatoribus residentibus in eisdem ac singulariter super eo ad nostram presenciam evocatis conclusimus, ordinavimus et determinavimus stratam publicam de partibus transmarinis de Kyla Kaffa et Pera ac aliis civitatibus et terris in flumine Danubio versus Hungariam et deinde versus partes Almanie et similiter viceversa de partibus Almanie et Hungarie ad partes transmarinis cum singulis mercimoniis transeundi erigere et de novo instaurare [...].* A levél teljes szövegéhez: Áldásy A., Adalékok az ipar és kereskedelem történetéhez Zsigmond király idejében, *Történelmi Szemle*, 13 (1928), 1–4. sz., 139–143.

⁴⁴ ZsO VII. 2013. sz.; Florin – Papacostea, *Tratatul* i. m., 1139. A török hadjárat Zsigmond előző évi al-dunai hadjáratára volt válasz.

⁴⁵ Rezachevici, *Cronologia critică* i. m., 87; T. Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, Leiden 2018, 70–71.

mát, hogy tudomása szerint a moldvai vajda a török vazallusként ismert havasalföldi vajdát támogatja.⁴⁶ A lengyel király válaszul segédcsapatok felállítására tett ígéretet, és cáfolta Zsigmondnak a moldvai vajdával kapcsolatos információit.⁴⁷ Végül a lengyel és moldvai sereg, betartva a Zsigmondnak tett ígéretét, 1426 nyarán a Duna felé nyomult, és Brailánál letáborozott, hogy ott várják be a magyar csapatokat.⁴⁸ A magyarok azonban nem érkeztek meg, aminek a pontos okát nem tudjuk, de emiatt a lengyel–moldvai sereg hosszas várakozás után hazatért, és felfogásuk szerint ezzel teljesítették a lublói békében foglalt kötelességüket.⁴⁹ Zsigmond ellenben nem így gondolta. Következő év tavaszán egyedül tört be Havasalföldre, és mivel ekkor nem érkezett moldvai segítség, Zsigmond ezt a lublói szerződés megszegésének értelmezte.⁵⁰ Ennek okán felvette a kapcsolatot Vitolddal, akit a megkoronázásának ígéretével sikerült is megnyernie az ügynek.⁵¹ A litván nagyfejedelem ígéretet tett, hogy a lucki találkozón megvitatják az ügyet, de a levélben kiemelte, hogy a felosztás véghezviteléhez mindenképp szükséges a lengyel király beleegyezése.⁵²

Az 1429 januárjában kezdődött lucki találkozón mindhárom ország uralkodója megjelent, és sok egyéb megvitatandó kérdés mellett valóban napi-rendre tűzték a magyar király kérését. Długosz szerint Zsigmond azt követelte Ulászlótól, hogy a szerződésnek megfelelően a következő nyáron indítsanak támadást Moldva ellen, és osszák fel egymás között a területet a szerződésben meghatározott arányban.⁵³ Okként pedig azt hozta fel, hogy a vlach nép senkinek sem tartozik hűséggel, lopásból és rablásból szokott élni, és így mindenki ellensége. Valamint minden alkalommal, amikor törökök ellen hadjáratot akart szervezni, megtagadták tőle a szerződésben foglalt segítségnyújtást.⁵⁴ Ulászló válaszában tagadta a Moldva ellen felhozott vádakát.⁵⁵ Długosz szerint a vita ezután több napig folytatódott, de a végén Ulászló makacssága miatt Zsigmond feladta a tervét.⁵⁶ A lengyel történetíró azonban nem bontja

⁴⁶ ZsO XIII. 577. sz.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Johannes Długossius, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, 11. könyv, 1413–1430, ed. K. Baczkowski, Varsó 2000, 221; Pilat – Ovidiu, *The Ottoman Threat* i. m., 96.

⁴⁹ Johannes Długossius, *Annales seu Cronicae* i. m., 11. könyv, 1413–1430, 222.

⁵⁰ Pálosfalvi, *From Nicopolis* i. m., 71; Pilat – Ovidiu, *The Ottoman Threat* i. m., 96.

⁵¹ Pósan, *Magyarország és a Német Lovagrend* i. m., 262.

⁵² Pilat – Ovidiu, *The Ottoman Threat* i. m., 84; *Codex Vitoldi*, 804.

⁵³ Johannes Długossius, *Annales seu Cronicae* i. m., 11. könyv, 1413–1430, 249–250.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Uo.

ki teljesen az eseményeket, ugyanis a Német Lovagrend Luckban tartózkodó követei lejegyezték, hogy Moldva felosztásán kívül magáról Kiliáról is folytak tárgyalások.⁵⁷ Ezt megerősíti Zsigmondnak egy, a Német Lovagrend nagymesterének küldött áprilisi levele, amelyben arról írt, hogy ő és a litván nagyfejedelem között egy megállapodás jött létre Sándor moldvai vajdával kapcsolatban, emiatt Vitold vizsgálatot fog tartani Trokiban (ma Trakai, Litvánia) Szent György napján. A teljes megállapodást ugyan nem ismerjük, viszont a levélben Zsigmond kiemelte, hogy a trokii tárgyalás legfontosabb feladata, hogy elérjék Kilia átadását.⁵⁸ Ez alapján megállapíthatjuk, hogy miután Zsigmond a lengyel királyt hosszas tárgyalás után sem tudta rávenni Moldva felosztására, nem adta fel, és a lengyel királyt megkerülve a litván nagyfejedelmet sikerült megnyernie tervének kivitelezésére. Noha, ekkor már megelégedett egyedül Kilia megszerzésével. Zsigmond terve mégsem valósult meg. A moldvaiak és a lengyel király sem fogadta el Vitold döntőbírói szerepét, valamint a magyar követek sem jelentek meg a találkozón, aminek az okát nem tudjuk.⁵⁹

Vitold litván nagyfejedelem 1430-ban bekövetkezett halálával Zsigmond elvesztette fontos szövetségesét Kilia ügyében. Ezt követően nem ismerünk olyan forrást, amely Zsigmondnak a várossal kapcsolatos politikájával foglalkozna.

Hunyadi János fekete-tengeri kikötője

A Hunyadi-kor döntő változást hozott ezen a területen. Miután Hunyadit kormányzónak választották, és sikeresen felülkerekedett a belpolitikai zavarokon, ismét egy nagy törökellenes hadjárat szervezésébe kezdett. Mindkét román vajdaságba hadjáratot vezetett abból a célból, hogy magyarbarát vajdákat ültessen a trónra. Ezzel a lépésével kelet felől biztosította az országot, valamint jelentős számú román segédcsapatokra tett szert.⁶⁰ Először Havasalföldre tört be 1447 telén, ahol letette a trónjáról II. Vladot (megh. 1447).⁶¹ Ezt követően Moldva ellen indult, amire nagyszerű lehetőséget kínált a bojár frakciók közötti belháború, amelyik közül az egyik a lengyel orientáltságot képviselte II. Roman (megh. 1448) vezetésével, a magyart pedig Hunyadi rokona, II. Péter

⁵⁷ *Codex Vitoldi*, 809.

⁵⁸ Uo., 823.

⁵⁹ Pilat – Ovidiu, *The Ottoman Threat* i. m., 100.

⁶⁰ Pasquale de Sorgo, a szendrői udvarban lévő raguzai követ 3000 moldvai lovasról és 4000 havasalföldi íjászról számolt be. M. Whelan, Pasquale de Sorgo and the Second Battle of Kosovo (1448), *The Slavonic and East European Review*, 94 (2016), 1. sz., 142.

⁶¹ Pall, *Intervenția* i. m., 1052–1053.

(megh. 1448) vezette.⁶² Péter már korábban, 1447 augusztus és december között társuralkodó volt Roman mellett, de a köztük lévő feszültségek miatt Péter Erdélybe menekült.⁶³ Az ő támogatására indította a támadást Hunyadi.

A havasalföldi hadjáratral ellentétben ebben Hunyadi nem vett részt személyesen, amit azzal magyarázhatunk, hogy a török hadjárat előtt nem akart diplomáciai vagy esetleg fegyveres konfliktusba kerülni IV. Kázmér (megh. 1492) lengyel királlyal. A hadjárat titkos voltát jól mutatják Zrednai (Vitéz) Jánosnak⁶⁴ a Juan de Carvajal pápai legátushoz intézett szavai 1448. január 15-én:

[...] a havasokon túli részek vajdája [...] méltó árat fizetett szentségtöréséért. Földjét [...] a győztes kormányzó leigázta, és e korona iránti szolgálatok és hűség béklyójába verte, Moldvával pedig szilárd békét kötött, s így mindkét területről jelentősen megnövelte a Krisztus-hívők harci erejét. Még most is számos tennivalóba bonyolódva járja ama részeket, s mindaddig nem is szabadulhat meg e feladattól, míg mind annak, amibe szerencsés kézzel belefogott, végső maradékait is szilárd, rendezett és megbízható alapokra nem helyezte – kiváltképp hogy ne legyen kénytelen ily sok fáradozás és idő után is ingatag békével beérni ama részek felől, s hogy az ott lakók legyőzöttként még félelmebbek ne legyenek, mint voltak harcosként [...].⁶⁵

Láthatjuk, hogy Zrednai a két beavatkozást teljesen máshogy interpretálta. Havasalföldet Hunyadi leigázta, és vazallusává tette, míg Moldvával csak békét kötött. A békekötés itt a II. Péterrel megkötött alkut jelentheti, amit Hunyadi elvárt a fegyveres támogatásért cserébe. A levél azon része, hogy Hunyadi a Moldvával megkötött béke ingatag volta miatt továbbra is az ország keleti részén tevékenykedik pedig azt sejteti, hogy ekkor még nem sikerült teljesen stabilizálni Péter helyzetét Moldvában. De az eredmény végül mindkét hadjárat esetében ugyanaz volt: jelentősen megnövelte a keresztények harci ere-

⁶² Uo., 1062. II. Péter a magyar segédcsapatokért cserébe feleségül vette Hunyadi lánytestvérét. Johannes Dlugossius, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, 12. könyv, 1445–1461, ed. K. Baczkowski, Varsó 2003, 56. A rokonságot később Hunyadi is megerősítette egy 1448. augusztus 1-én Kázmérnak küldött levelében. *Codex epistolaris*, 2. k., 40–41.

⁶³ Pall, *Intervenția* i. m., 1062.

⁶⁴ Az újabb, alapos forráskutatáson alapuló kutatási eredmények figyelembevételével mellett érdemes „Vitéz” Jánost Zrednai Jánosként említeni, szemben a korábbi megnevezéssel, melynek kezdete a humanista történetíró, Antonio Bonfini, valamint itáliai írástudó társa, Galeotto Marzio munkásságáig vezethető vissza. Mindezt lásd: Pálosfalvi T., Vitézek és Garázdák: A szlavóniai humanisták származásának kérdéséhez, *Turul*, 86 (2013), 1. sz., 1–16.

⁶⁵ *Vitéz János levelei és politikai beszédei*, ford. Bellus I., Boronkai I., Budapest 1987, [https://mek.oszk.hu/06200/06214/html/vitezjanos0118.html, hozzáférés: 2023. jan. 10.]

jét, és mint tudjuk, mindkét vajdaság katonái valóban jelen voltak a rigómezei csatában.⁶⁶

A hadjárat idejének meghatározásához csak néhány támponttal rendelkezünk. Tudjuk, hogy Hunyadi 1448. január 2-től február 1-ig a moldvai határ mellett tartózkodott.⁶⁷ Ezt követően eltávozott a határ mellől, de március elejéig még Erdélyben volt. Az ellentábor vezetője, II. Roman vajda február 18-án még a fővárosban, Szucsávában tartózkodott, de öt nappal később már a lengyel határhoz közeli Colomeában (ma Kolomjia, Ukrajna) volt.⁶⁸ Roman menekülése minden bizonnyal már a hadjárat végét jelenthette, így a hadjáratot január vége és február közepe közé datálhatjuk.

A sikeres hadjárat után II. Péter Hunyadi lekötelezettjévé vált. A rigómezei hadjáratba küldött moldvai segédhadakon kívül a kormányzónak sikerült megszereznie azt, amire Zsigmond oly régen vágyott: II. Péter vajdától megkapta Kiliát.⁶⁹ A várost a magyarok azonnal el is foglalhették, valószínűleg a Pétert trónra segítő sereggel, ugyanis a kikötőt nyáron már egy török támadás érte, és a források szerint immár Hunyadi katonái védték meg a támadástól.⁷⁰

Az ostromról a Peter Schreiner által összegyűjtött, „kiskrónikáknak”⁷¹ nevezett gyűjteményben található 64. krónika számol be. A forrás szerint 1448 júniusában az oszmánok 65 hadigéppel felszerelt hajóval érkeztek Konstantinápolyba. Azonban megszegyenülve kellett tapasztalniuk, hogy a

⁶⁶ Whelan, *Pasquale de Sorgo* i. m., 142; Pálosfalvi, *From Nicopolis* i. m., 151.

⁶⁷ Jan. 2–9.: Szentgyörgy; jan. 16–17.: Udvarhely; Jan. 20–24.: Székelyvásárhely; febr. 1.: Beszterce. Engel P., Hunyadi János kormányzó itineráriuma (1446–1452), *Századok*, 118 (1984), 5. sz., 974–997, itt: 983.

⁶⁸ Pall, *Intervenția* i. m., 1063.

⁶⁹ P. P. Panaitescu, Legăturile moldo-polone în secolul XV și problema Chiliei, *Romanoslavica*, 1 (1958), 3. sz. 103. A város átadásának időpontjáról nem rendelkezünk pontos információkkal. Az időpont meghatározására egy később keletkezett krónikát használnak fel. A szláv nyelvű Putnai Krónika II. Péter moldvai vajda egyéves uralkodásával kapcsolatban feljegyzi, hogy ezalatt átadta Kiliát a magyaroknak. I., Bogdan, *Letopisețul lui Azarie*, (Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice), Bukarest 1909. 59. Mivel Péter 1448-ban uralkodott, így ezért datálták a Kilia megszerzését 1448-ra. Ezt megerősíti a johannita nagymester által 1448. július 3-án írt levél, amelyben már Hunyadi védi Kiliát. Ld. 71. jegyzet. 1450-ben említi először moldvai oklevél Kilia feletti magyar fennhatóságot. *Documente moldovenesti*, 758.

⁷⁰ Luc d’Achery, *Spicilegium sive collectio veterum aliquot scriptorum qui in Galliae bibliothecis delituerant...*, 7. k., Párizs 1666, 256–257.

⁷¹ A bizánci „kiskrónikák” év, indikció, hónap és nap szerint keltezett, pontos történeti feljegyzések, amelyek a Bizánc és utódállamai politikai, gazdasági és egyházi eseményeit közlik. P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, 2. k., Bécs 1977, 38–55; Baán I., *A XIV–XVI. századi magyar történelem bizánci és kora újkori görög nyelvű forrásai*, Budapest 2013, 19–21.

város erőteljesen felkészült: a falakat újraépítették, fegyverekkel erősítették meg, és vízi és szárazföldi erőkkel, valamint lánccal védték. Így a város ostroma helyett Kellionhoz [ti. Kilia – V. Z.] vonultak, ahol teljes vereséget szenvedtek.⁷²

Schreinernek kétségei merültek fel a forrás hitelességével kapcsolatban, ugyanis más krónikában nem számolnak be a Konstantinápoly elleni támadásról. Külön kiemeli Geórgios Sphrantzést (megh. 1478),⁷³ aki ebben az időben bizonyíthatóan a városban volt, mégsem írt róla egy sort sem. A forrás hitelessége mellett viszont érvként hozza fel, hogy a szövegben említett Blanka (Vlanga)-negyedben található fal megerősítéséről egy felirat tanúskodik. Ezek alapján feltételezi, hogyha valóban megtörtént eseményt mutat be a krónika, akkor a támadás nem is Konstantinápoly ellen irányult, hanem a cél Kilia elfoglalása volt.⁷⁴

A forrásban leírt támadás hitelességét egy Schreiner előtt ismeretlen levél minden kétséget kizáróan megerősíti. 1448. július 3-án a johanniták nagymestere így írt az eseményről a francia királynak:

Nemrégiben Konstantinápolyból, Perából és Chiosról ide, Rhodoszra küldött levelekből vált ismeretessé számunkra, hogy a teucrok vagy törökök nagy királya hatalmas hajóhadat szerelt fel és sereget gyűjtött össze, hogy szárazon és vízen megostromolja Nagy Konstantin városát. Ezt a hajóhadat, mikor benyomult a Duna folyóra, s abból igen sok török szállt partra, Blanchi [ti. Hunyadi János – V. Z.] jóval csekélyebb létszámú serege a túlpartról hirtelen meglepte és a hitetlenek szinte teljes hajóhadát felégette. Azokat pedig, akik elérték a szárazföldet, Blanchi emberei lemészárolták.⁷⁵

⁷² Schreiner, *Die byzantinischen* i. m., 469–470: *Im Jahr 6956, der 11. Indiktion, im Juni, am ... Tag des Apostelfastens, kamen die Musulmanen nach Konstantinopel mit 65 Schiffen und dazu eine Flotte mit vielen Waffen und mit gewaltigen Kriegsmaschinen. Sie (aber) verfehlten gänzlich ihr Ziel und kamen in Schande und fanden (die Mauer) am Blanka-Viertel (neu-) gebaut und stark mit Waffen versehen vor, ferner auch die große Mauer (neu befestigt) und zu Wasser und zu Land Streitkräfte, und die Kette im Meer. Dann, als sie sahen, daß sie mit Schimpf und Schande gescheitert waren, fuhren sie nach Kelli(on), wurden gänzlich vernichtet und kehrten geschlagen zurück.*

⁷³ Geórgios Sphrantzész bizánci történétíró. Életéről és munkásságáról bővebben: Baán, *A XIV–XVI. századi magyar történelem* i. m., 416–417.

⁷⁴ Schreiner, *Die byzantinischen* i. m., 471.

⁷⁵ D'Achery, *Spicilegium sive collectio* i. m., 256–257: *Nuperrime siquidem ex litteris ex Constantinopoli, Pera et Chio huc Rhodum missis nobis innotuit magnum Teucrorum sive Turchorum regem classem ingentem paravisse exercitumque coadunasse, ut terra marique ipsam Constantini urbem oppugnaret, quae classis cum in Danubium flumen esset ingressa, descendissentque Teucri plurimi ex ea in terram, repente classis Blanchi longe ea inferior numero*

A két forrásból viszonylag részletes képet kaphatunk az 1448-as török hadjáratról. A törökök, miközben II. Murád szultán Szkander bég (megh. 1468) ellen harcolt Albániában,⁷⁶ a források szerint egy kisebb hajóhaddal rajta akartak ütni Konstantinápolyon. Mikor látták, hogy a forrásban is említett Konstantinápoly déli részén található Vlanga városrész falai újjá vannak építve, továbbmentek és megpróbálkoztak az északi oldallal. Ott is hasonló körülmények várták őket – a fal megerősítve, az Aranyszarv-öböl lánccal lezárva –, amiért északra hajóztak, és Kilia ostromába kezdtek. Itt Hunyadi emberei felkészülten várták őket, és mind a hajóikat, mind pedig a katonákat legyőzték.

A beszámolók alapján nem tudjuk eldönteni, hogy a hadjárat elsődleges célja valóban Konstantinápoly lehetett, vagy csak a Boszporuszon és Konstantinápoly előtt elhaladó hajóhadról gondolták azt a bizánciak, hogy a várost akarták megtámadni. A második forrás bevallottan Konstantinápolyból és a mellette található Perából kapta az információit, így nem használhatjuk megerősítésként. Mindezek alapján elképzelhetően tartjuk, hogy a törökök elsődleges célpontja Kilia volt, és így meg akarták akadályozni, hogy a magyarok támaszpontot szerezhessenek a Fekete-tengeren.

Hunyadi az ostrom során biztosan nem tartózkodott Kiliában, ugyanis ebben az időben Budán szervezte a törökök elleni hadjáratot.⁷⁷ Ugyanakkor a forrásból kitűnik, hogy a kikötő védelmére küldött katonák létszáma nem lehetett elhanyagolható, ha a város megszerzése után rövid időn belül egy ostromló török sereget vissza tudott verni. Így gyanítható, hogy a Pétert trónra segítő sereg egy részét küldték a város védelmének megszervezésére.

Az oszmán támadáson felül a lengyel válasz sem váratott magára sokáig. 1448 júliusában Kázmér levelet írt Hunyadinak, amelyben kijelentette, hogy ő Moldva hűbérura, és véget fog vetni az ország trónjáért folyó versengésnek, Hunyadi pedig foglalkozzon inkább a török háborúval.⁷⁸ A levéllel párhuzamosan egy sereget is összegyűjtött, és azonnal a moldvai határ felé indult.⁷⁹ Hunyadi az augusztus 2-án írott válaszlevelében, a konfliktus elkerülése végett, nem említette Magyarország Moldva feletti jogát, hanem II. Péter dinasztikus joga mellett érvelt, és kiemelte, hogy nem a kettejük rokonsága miatt, hanem

---

ex superiore ad nos parte insiluit, et fere infidelium totam classem combussit. Illi vero qui terram petierant a Bianchi gentibus trucidati sunt.

⁷⁶ J.V.A. Fine, *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor 1994, 557.

⁷⁷ Máj. 3–9.: Buda; Máj. 18–19.: Pest; Máj. 25.–jún. 28.: Buda. Engel, *Itinerarium* i. m., 983.

⁷⁸ *Codex epistolaris*, 3. k., 33–34.

⁷⁹ Panaitescu, *Legăturile moldo-polone* i. m., 104.

az igazság miatt segítette hatalomra a vajdát.⁸⁰ Majd megkérte Kázmért, hogy a török hadjáratból való visszatéréséig fogadják el Pétert vajdának, és ne indítsanak hadjáratot ellene, mivel nagy segítséget ad a török elleni háborúban. Amennyiben pedig ez idő alatt nem uralkodik igazságosan, nem támogatja tovább, és az ellenségévé teszi.⁸¹

Kázmér elfogadta Hunyadi kérését, és nem távolította el Pétert a trónról. Viszont azt elvárta, hogy a vajda hűségesküt tegyen neki, ami meg is történt augusztus 22-én Hotinban. A hűségeskü szövegében a szokásos elemeken kívül egy számunkra fontos részlet is megtalálható, ami szerint Péter vállalja, hogy a lengyel király beleegyezése nélkül ezentúl nem enged át egyetlen moldvai területet sem, és visszaszerzi azt, amit korábban átengedett.⁸² Ez egyértelműen Kilia magyarok részére való átengedése miatt került bele a hűségeskü szövegébe. A város átengedésének jelentőségét jól mutatja az is, hogy a záradék ezt követő moldvai vajdák, Péter Áron (megh. 1467) 1456-os és III. (Nagy) István (megh. 1504) 1462-es hűségeskűjében is szerepelt.⁸³

Hunyadi, miután katonái sikeresen megvédték Kiliát az oszmán támadástól, azon fáradozott, hogy szilárdan megvethesse a lábát a városban, és biztosítsa a magyar uralmat a kikötő felett. Emiatt egyre sűrűbben és sikeresen avatkozott be a moldvai pártharcokba, és folyamatosan versengett Lengyelországgal a főhataloméért.⁸⁴ 1450. július 5-én Bogdán moldvai vajda – egy ellene készülő lengyel hadjárat hírére – az évben már második alkalommal hűbéri esküt tett

⁸⁰ *Codex epistolaris*, 2. k., 41: *Verum ex quo divino volente iudicio, cuius motu humana non potest resistere fragilitas, ille Romanus Woyewoda morbo finitus et morte extinctus est, alterque haeres Heliae Woywodae superest, quern terra ilia Moldaviae concernit aequo iure: restat meo iudicio unum tenere modum, ita ut et praefatus Petrus Woywoda suo iusto iure potiatur, et alter non privetur. Nec arbitretur S. V. me favore affinitatis iustitiam velie opprimere, quam vita mihi comite semper pro viribus desidero promovere.*

⁸¹ Uo.: *Itaque ex quo tempus ad conficiendam ipsam pacem praesertim mei parte multum breve est, cum de caetero rebus, quas supra memoravi necessario oporteat intendere, igitur excellentiae vrae praesentibus supplico attentissime, quatenus eadem pro bono pacis populi christiani praefatum Petrum Woywodam in memorata terra Moldaviae, saltern usque ad redditum meum ab hoc opere, quod auxilio Dei prosecuturus sum, invadere et impedire aut in ipsa terra quavis occasione dampna, depopulationes, fugas, opresiones vel alia huiusmodi non velit suscitare. Promitto autem V. S. per praesentes, ut si eadem in hac parte votis meis deferendo, id pro iusto efficere curaverit et dictus Petrus Woywoda, quoad ipsam pacem conficiendam post redditum meum aequitati et iustitiae parere noluerit, quod eidem post S. V. praecise sicut ipsa S. V. pro mea possibilitate hostis ero, nec ab ea re affinitas aut fraterni amoris zelus me quomodolibet poterit revocare.*

⁸² *Documentele moldovenesti, 733–737.*

⁸³ Pall, *Intervenția i. m.*, 620.

⁸⁴ Pilat – Ovidiu, *The Ottoman Threat i. m.*, 118–120.

Hunyadinak.⁸⁵ Ebbe a szokásos tartalomtól eltérően egy új záradék is belekerült, miszerint „soha életünkben nem fogjuk fegyveres erővel visszafoglalni Kiliát, atyánk és urunk, Hunyadi János akarata ellenére.”⁸⁶ A következő évben pedig a törökökkel kötött fegyverszünetbe is sikerült belefoglalni Kiliát mint a Szent Korona birtokát.⁸⁷

Hunyadi a kikötő védelmét nagyon komolyan vette, amit két olyan levél bizonyít, amelyek a Kiliába történő fegyverszállításról szólnak. Az elsőben II. Vladislav havasalföldi vajda (megh. 1456.) 1453. április 11-én felajánlja a brassóiaknak, hogy Brailán keresztül, titokban segít eljuttatni a Hunyadi által küldött fegyvereket Kiliába, nehogy a törökök tudomást szerezzenek róla.⁸⁸ A második levélben már a szállítani kívánt fegyverekről is értesülünk. Hunyadi 1454. április 30-án levelet küld a brassóiaknak, amelyben utasítja őket, hogy a Szent Márton napi census fejében küldjenek 2000 nyílvesszőt, 15 íjat, 200 íjhúrt és vasat Kiliába, a város megőrzésének érdekében.⁸⁹

Jól mutatja Hunyadinak a várossal kapcsolatos komoly elhatározását, hogy a kérésére 1453. március 6-án V. László levelet küldött Kapisztrán Jánosnak, melyben arra kérte, hogy küldjön két magyar ferences rendi szerzetest Kiliába, név szerint Tari Lászlót és Székely Mihályt, mivel Szent Bernát tiszteletére egy kolostort épített ott.⁹⁰ A két magyar ferences szerzetes odaküldése minden bizonnyal magyar katonák jelenlétére utalhat, hiszen ha csak a görögkeleti egyházhoz tartozó moldvai vagy havasalföldi vlach katonák szolgáltak volna neki a városban, akkor nem alapított volna kolostort ott, és nem kimondottan két magyar szerzetes áthelyezését kérte volna.

A kiliai magyar uralom egészen 1465-ig tartott, amikor III. (Nagy) István moldvai vajda megszerezte Mátyás királytól.⁹¹ De miért volt fontos ez a város Zsigmondnak és Hunyadinak, hogy ekkora energiát fektettek a megszerzésébe és a megtartásába? Kilia katonai-stratégiai szempontból kiváló földrajzi adottságokkal rendelkezett. Mivel a Duna fekete-tengeri torkolatának a közelében

⁸⁵ Elsőként 1450. február 11-én. *Documente moldovenesti*, 749.

⁸⁶ Uo., 758.

⁸⁷ *Acte și fragmente*, 3. k., 24: [...] *sic etiam Kilie et ad eam pertinentes, sibi obedientes et alia quecunque ad sacram regni Ungarie coronam pertinentes* [...].

⁸⁸ *Documente Brașov*, 315.

⁸⁹ *Urkundenbuch*, 5. k., 2910. sz.: [...] *duo milia sagittas, quindecim arcus, ducenta amenta vulgo ideg et duas centenas aut masas ferri nostram ad rationem pro conservatione civitatis nostrae Kyliá* [...].

⁹⁰ Pettkó B., Kapisztrán János levelezése a Magyarokkal, *Történelmi Tár*, 2 (1901), 2. sz., 164–165.

⁹¹ Pilat – Ovidiu, *The Ottoman Threat* i. m., 132–133.

feküdt, így összeköttetést jelentett Közép-Európa és a Fekete-tenger között. A Duna folyásiránya pedig lehetővé tehetett volna egy nagyobb sereg és tartozékai szállítását Németországból Kiliáig, majd pedig Kiliától Konstantinápolyig. Továbbá ez volt a Magyar Királysághoz legközelebb található és más hatalmak érdekszférájától legtávolabb eső Fekete-tenger mellett fekvő kikötőváros. Ezt az elgondolásunkat támasztja alá az, hogy Zsigmond 1408-ban arra kérte a velencei szenátust, hogy állítsanak fel egy hajóflottát, amivel a magyar hadsereget Kilia kikötőjéből Gallipoliba szállítják, amelynek az elfoglalásával megszüntetnék az Ázsiát Európával összekötő egyetlen biztonságos, a törökök által használt vízi utat, ami után már könnyűszerrel kiszoríthatóvá válna az oszmán sereg Európából.⁹²

A Kiliában rejlő stratégiai potenciált Hunyadi is felismerte. A sikertelen nagy oszmánellenes szárazföldi hadjárataiból okulva, egy Zsigmond elképzelésére nagyon hasonló stratégiát dolgozott ki. Ismerjük Hunyadinak a bizánci császárhoz intézett ajánlatát, amiben a segítségéért cserébe Mesembriát, a Konstantinápolyhoz közel fekvő bizánci kikötőt kérte, hogy katonákat tarthasson benne, és Konstantinápoly ostroma esetén csapatokat tudjon küldeni a város felmentésére.⁹³ Mesembria megszerzésével jelentősen lerövidíthette volna a seregének útvonalát oly módon, hogy Kiliában hajóra szállnak és a Konstantinápolytól északra található Mesembriában kötnek ki. Ezáltal kikerülhetővé váltak volna a könnyen védhető, szorosokon és hágókon keresztül haladó balkáni utak. Végül Hunyadi terve nem valósulhatott meg, mivel a bizánci császár és a szenátus visszautasította az ajánlatot. Amikor azonban már biztosak voltak az oszmán támadásban, 1453 elején elküldték a *chrysobullont* (aranypecséttel ellátott császári okmány), amellyel lemondtak Hunyadi javára Mesembria városáról.⁹⁴ A város átadásával azonban már elkés-tek, pár hónapon belül elesett Konstantinápoly és Mesembria is.⁹⁵

A város stratégiai fekvése nem csak egy támadó hadjárat esetén rendelkezett kiváló tulajdonságokkal. Mivel a Duna fekete-tengeri torkolatánál feküdt, így a birtokosa elzárhatta az utat egy a tengerről a Dunán felúszni szándékozó ellenséges hajóhad elől. Egy ilyen akció valóban meg is történt: Zsigmond 1429-ben értesítette Vitold litván nagyfejedelmet, hogy I. Sándor moldvai vajda különböző akadályokkal és karókkal lezárta a Dunát, amiért egy 12 hajóból

⁹² Listine, 5. k., 137.

⁹³ Kapitánffy I., *Hungarobyzantina. Bizánc és a görögség középkori magyarországi forrásokban*, Budapest 2003, 99–119.

⁹⁴ Baán, *A XIV–XVI. századi magyar történelem* i. m., 423.

⁹⁵ Kapitánffy, *Hungarobyzantina* i. m., 117.

álló konvoj nem tudott behajózni a folyóra.⁹⁶ Ezért az adottságáért tarthatták a törökök Kiliát is Moldva és Magyarország kulcsának és kapujának.⁹⁷

A katonai potenciál mellett Zsigmond észrevette Kilia gazdasági lehetőségeit is. Az egykori genovai gyarmatváros nagyon fontos kereskedőútvonalon feküdt. Kiliánál találkoztak Közép-Európa szárazföldi útjai és a Fekete-tenger kereskedelmi útvonalai. A gazdaságtörténeti forrásokban a „havasalföldi” útként hívott kereskedelmi útvonal kiindulópontjaként szerepel, amelyen a Fekete-tengerről hozott árukat Kilia kikötőjéből Havasalföldön át, Szebenig és/vagy Brassóig hozták, ahonnan pedig Erdélyen keresztül az országba került az áru. Az útvonalon főleg a levantei kereskedelem árucikkeit hozták be, többek között, a borsot, sáfrányt, gyömbért, szegfűszeget, a kecskegyapjút, a gyapotot, teveszőrt és különböző bőrt, az úgynevezett „tengeri árukat”.⁹⁸ A levantei kereskedelemnek ezt az útvonalát a magyar történettudomány nagyon sokáig alábecsülte, és a nyugati, az adriai-tengeri útvonalat gondolták jelentősebbnek. Pach Zsigmond Pál ezt több tanulmányában cáfolta, és vámjegyzékek összevetésével bizonyította, hogy a 15. század második felében a fekete-tengeri levantei kereskedelem körülbelül ötször nagyobb volumenű volt, mint az adriai-tengeri.⁹⁹

Az importon kívül Kilia jelentős mértékű exportot is lebonyolított, a legjelentősebb termékei a hal, gabona és a viasz voltak. Jelen írásomban nincs lehetőségem bővebben írni minden termékről, csak a halászatra térek ki, ugyanis az erről fennmaradt források a vizsgált korszakhoz közelebbi időpontban íródtak, a moldvai vajda III. (Nagy) István korából. A gabona- és viaszkereskedelemtől pedig a 14. század közepéről, a genovai korszakból maradt ránk forrás,¹⁰⁰ a kiliai halászat jelentőségéről a 15. század végéről rendelkezünk információval. Még a moldvai uralom utolsó éveiben a Kiliában kifogott halak után

⁹⁶ *Codex Vitoldi*, 860: *Praeterea venerunt nobis huc scripta, qualiter voyetvoda Moldwanus certa obstacula posuerit ad Danubium ubi mare intrat et inibi fustes fixerat, sic quod naves ascendere non possunt Danubium, itnmo nuper duodecim naves illos fustes in ascensu attingentes coacte sunt retrocedere ac portum suum Albe una submersa intrare [...].*

⁹⁷ *MHS*, 2. k., 134: [...] *una terra del dicto Stephano, chiamata Chielie, la qual è chiave et porta de tutto el paesse de Muldavia et Ongaria.*

⁹⁸ Pach, *A Levante-kereskedelem* i. m., 17.

⁹⁹ *Uo.*, 30.

¹⁰⁰ A gabona és viasz kereskedelemről lásd: M. Balard, *Gênes et la mer = Genova e il mare*, Genova 2017.

fizetett adó mintegy 12 296 kg halat tett ki. Azt is tudjuk, hogy ugyanebben az időben Moldva csak Brassóba 10 hónap alatt 308 825 kg halat exportált.¹⁰¹

Ezekből az adatokból láthatjuk, hogy a város katonai jelentőségén túl a gazdasági szempontok is igazán vonzóak lehettek mind Zsigmondnak, mind pedig Hunyadinak. Bár a kormányzóval kapcsolatban nem rendelkezünk Zsigmondéhoz hasonló gazdasági-kereskedelmi tervekkel, ismerve Hunyadi anyagiakhoz fűződő viszonyát, nincs okunk azt feltételezni, hogy nem használta ki a város nyújtotta gazdasági lehetőségeket. Ezt mi sem bizonyíthatja jobban, mint az, hogy miután a törökök 1484-ben elfoglalták a várost, kibocsátanak egy halászatot szabályozó rendeletet, amelyben felsorolják a halászok húsz vezetőjét. A húsz vezető közül, a magyar uralom után közel húsz évvel, még mindig hét személynek volt magyar neve.¹⁰² Ez arra enged következtetni, hogy Hunyadi nemcsak katonai támaszpontként használta a várost, hanem átvehette annak teljes irányítását, és magyarokat helyezett vezető gazdasági és egyéb szerepkörökbe.

Érdeemes kitérnünk a Kilia feletti magyar uralom jellegére. A román történészek az 1448-as hatalomátvételt úgy értelmezték, hogy Hunyadi, miután megszerezte Kiliát, egyúttal át is adta a havasalföldi vajdának, és ő csak katonai támaszpontként használta.¹⁰³ A későbbiekben ez az elképzelés valamennyivel finomodott, és kondomíniumot, magyar és havasalföldi együttes uralmat feltételeztek a város felett.¹⁰⁴ A Kilia feletti havasalföldi uralmat a földrajzi fekvésén túl mindössze azzal az információval támasztották alá, hogy Długosz és Konstantin Michailovič¹⁰⁵ történetírók szerint a moldvaiak Havasalföldtől

¹⁰¹ N. Beldiceanu, I. Beldiceanu-Steinherr, Déportation et pêche à Kilia entre 1484 et 1508, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 38 (1975), 1. sz., 41.

¹⁰² L. Rădvan, Between Byzantium, the Mongol Empire, Genoa and Moldavia: Trade Centers in the North-Western Black Sea Area, in: *From Pax Mongolica to Pax Ottomanica*, eds. C. Ovidiu, L. Pilat (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, 58), Leiden–Boston 2020, 78.

¹⁰³ Iorga, *Studii istorice* i. m., 103; Panaitescu, *Legăturile moldo-polone* i. m., 103.

¹⁰⁴ A. Simon, Hunyadi János törökellenes politikájának keleti határai és lehetősége, *HK*, 123 (2010), 1–2. sz., 112–136, itt: 126.

¹⁰⁵ A szerb Konstantin Michailovič 1455-ben esett oszmán fogságba, majd janicsárként szolgált II. Mehmed seregében. 1463-ban Mátyás király fogságába esett, aki szabadon engedte. Ezt követően Magyarországon, Csehországban és Lengyelországban élt. *Egy janicsár visszaemlékezései* című munkájában részletesen ír az Oszmán Birodalom történelméről, vallásáról és katonai szervezetéről. Leírásának eredetiségét és értékét az adja, hogy a kortárs keresztény írókkal szemben, ő nyolc éven át élt és szolgált az Oszmán Birodalomban, és információit nem csak hallomásból szerezte. Konstanty Michałowicz, *The Memoirs of a Janissary*, trans. B. A. Stoltz, Michigan 1975, xix.

foglalták el a várost 1465-ben.¹⁰⁶ Bár ezeket az elgondolásokat sem megerősíteni, sem megcáfolni nem tudjuk teljes bizonyossággal,¹⁰⁷ egyetértünk a kettős uralom felfogásával. Hipotézisem szerint Hunyadi regnálása alatt erősebb magyar befolyás érvényesült a városban, és a havasalföldiek csak halála után, a magyar belpolitikai helyzet miatt szerezhetek nagyobb befolyást városban, de ezután sem tudták teljesen a kezükbe venni a város irányítását. Ezt megerősítheti az a tény, hogy Kilia elfoglalása után két évvel Mátyás hadjáratot indított Moldva ellen,¹⁰⁸ valamint az, hogy még 1484-ben is igényt tartott a városra.¹⁰⁹

Összefoglalás

Zsigmond király a nikápolyi csatavesztést követő menekülése során fedezte fel Kiliát, és uralkodása során több alkalommal tett kísérletet a város megszerzésére mind diplomáciai mind pedig katonai úton. A próbálkozásai összefüggésben álltak a Moldva feletti hűbér visszaszerzésével, de a lengyel király ellenállása vagy a törökök közbelépése miatt nem jártak sikerrel. Hunyadi János 1448-ban sikeresen beavatkozott II. Péter oldalán a moldvai trónharcokba, akitől cserébe megkapta Kiliát, és a Moldvai vajdaság – ha csak rövid időre is – újra magyar fennhatóság alá került. A város katonailag és gazdaságilag is igen jelentékeny tulajdonságokkal rendelkezett: kiindulópontja lehetett egy oszmánok elleni tengeri úton történő támadásnak, de el is zárhatta a Dunát egy támadó flotta elől. A jelentős gabona- és halkereskedelem, valamint a fekete-tengeri levantei áruk közvetítése nagy hasznot hozott a birtoklójának. A város jelentőségét jól mutatja, hogy az átvételt követően rövid időn belül egy oszmán támadás érte Kiliát, amit Hunyadi katonái sikeresen visszavertek.

¹⁰⁶ Johannes Długossius, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, 12. könyv, 1462–1480, ed. K. Baczkowski, Varsó 2005, 105–106; Konstanty Michałowicz, *The Memoirs of a Janissary* i. m., 99.

¹⁰⁷ A magyar uralom mellett szól, hogy a moldvai örmények által írt *Kamaneci krónika* függelékében található, 1611 után írt, de más régebbi forrásokból gyűjtött jegyzetek szerint Nagy István a magyaroktól foglalta el Kiliát. Ş. S. Gorovei, „Noi” mărturii armenesti despre Ştefan cel Mare și urmașii săi, *Analele Putnei*, 13 (2017), 2. sz., 70.

¹⁰⁸ A hadjáratról legújabban: Szokola L., Mátyás király 1467. évi moldvai hadjárata, *Orpheus Noster*, 8 (2016) 1. sz., 29–43.

¹⁰⁹ 1484-ben a velenceiek beszámolnak Mátyás királynak a török szultán felé intézett kéréséről, amely szerint Mátyás kérte a szultánt, hogy ne támadja meg Kiliát, ugyanis az a magyar korona alá tartozik, és a moldvai vajda törvénytelenül uralkodik felette. Pilat – Ovidiu, *The Ottoman Threat* i. m., 207.